

PLÂNGEREA LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANUL, ÎN TRANSILVANIA

Tragicul moment istoric al uciderii fără judecată și fără de lege a lui Constantin Vodă Brâncoveanu, împreună cu fiii și sfetnicul Ianache Văcărescu, la 15 august 1714, a fost transpus, în versuri, de un contemporan. Arhetipul original a fost copiat în toate părțile românești, de la acesta provenind câteva variante, ce au fost preluate de-a lungul unui veac și jumătate, esența acestuia statornicindu-se în folclor și obiceiuri, cu precădere în Transilvania, unde Constantin Brâncoveanu, oblăduitor al românilor, a devenit simbol al acestora în lupta pentru legea lor strămoșească.

Versurile, purtând pecetea filosofiei vremii, privind nestatornicia și zădărnicia vieții, sintetizată astfel, de mitropolitul Dosoftei: „deșărtăciunea deșărtăciunilor și toate sunt deșarte”, opera sa fiind, desigur, vizată în formularea: „precum și cartea ne scrie; cuvântul cel tipărit care iaste adevărit”, relatează sfârșitul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, al domniei și al fiilor săi. În săptămâna cea mare, de lângă Paști, un agă vine la Curte, cu firmanul, de mazilire, din scaunul domnesc, a lui Vodă Brâncoveanu. Curtea este cuprinsă de mare jale. Vodă își adună boierii, reproșându-le vânzarea prin viclenie, aceștia lepădându-se de acuzare. Sub îndrumarea trimișilor Porții otomane, a imbriorului, este ales noul domn în persoana spătarului Ștefan Cantacuzino. Acesta, după exemplul boierilor, merge la fostul domn, care-l mustră, spunându-i că putea să-i ceară domnia, pe care i-ar fi dat-o să o stăpânească în pace, acesta dezvinovățindu-se prin jurămintele. În joia mare, Constantin Brâncoveanu, feciorii și credincioșii săi, părăsesc Curtea domnească în plânsetul și rugăciunea de grabnică întoarcere a întregii țări. Alaiul zăbovește la Giurgiu, unde turcii se veselesc, abia după Paști trecând Dunărea, ajungând la Țarigrad, ostaticii fiind închiși la Edicule. În acest răstimp țara este jefuită. În tot postul Sfintei Mării Mari, Brâncoveanu și ai săi, sunt tot mai greu munciți, chinuiți. În ziua de 15 august, a Sfintei Mării, sunt duși către locul osândei, prin grădina împărătească pentru ca sultanul să se bucure de „spectacol”. Gealatul le taie capetele, aruncându-le în mare. Lacrimile tatălui la vederea masacrării

fiilor, sunt încă vii peste veacuri. Ajunsă la Doamnă, vestea o tulbură într-atât încât își pierde firea, trezindu-se abia peste trei zile.

Versurile privind sfârșitul Brâncoveanului au fost cuprinse în miscelane, alături de texte religioase, dovadă a interesului, față de ele, îndeosebi, a preoților. Rămase în proprietatea urmașilor, aceste cărți manuscrise s-au risipit într-o incommensurabilă proporție. Au fost semnalate, prezentate și comentate zece atari manuscrise privind istoria Brâncoveanului, unele mai complete, altele scurte fragmente¹.

Le vom înșirui, fie chiar și în note, păstrând relativa cronologie și datele importante, pentru început, pe cele muntene și moldovenești. Se distinge, din analiza unora, existența unui arhetip întocmit la 1730 noiembrie 17, unele din copiile ce l-au urmat² suprapunând, în mod eronat această, dată, peste aceea a evenimentului însuși în finalul acestora aflându-se versurile: „S-au făcut acest corban (jertfă, sacrificiu, n. ed.) în vreme de ramazan”³ „Istoria lui Constandin Vodă Brâncoveanu” sub acest titlu cuprinsă în mss. 2150, (Academia Română, provenit din Ludești – Dâmbovița, atribuit mijlocului de veac XVIII) și considerată a fi cea mai completă (235 versuri, scrise de doi copisti, anonimi), a beneficiat în cadrul ediției de o redare integrală⁴. În versul de început istoria aceasta este apreciată a fi: „O povestă minunată”, spre deosebire de celelalte ce au adoptat formula: „O pricină minunată”. Între 1756–1778 a alcătuit, în Moldova, Ioniță Copilul, devenit Ioniță Popa, un miscelaneu de texte (Acad. mss. 1629), ce cuprinde și „Istoria lui Constandin Vodă cel Bătrân”, socotită a fi dintre cele mai vechi datate⁵. În 1809, un cărturar moldovean a copiat în codicele său și: „Cântecul lui Ștefan Vodă cu a lui Constantin Vodă când l-au tăiat împăratul împreună cu cinci beizadale ale lui”. Respectivul miscelaneu (Acad. mss. 3078) a fost deținut o vreme de Mihail Eminescu, faptul adăugându-se dovezilor privind preocuparea poetului pentru vechea limbă românească⁶. Cu amintirea mss. 3049, de la Academia Română, ce cuprinde, pe 26 rânduri, versuri din istoria (fără titlu) a Brâncoveanului, aflat la 1818 în stăpânirea lui Alexandru Gabor⁷ presupus autor al acestuia,

sfârșim de enumerat izvoarele documentare știute, privind mucenicia brâncovenilor, alcătuite și rămase la sud și răsărit de Carpați.

În urmărirea aceluiași afectiv subiect trecem munții, în Transilvania, nu înainte de a menționa două dintre manuscrisele conținând versuri inspirate de uciderea lui Vodă Brâncoveanu, semnalate în edițiile de cronici ades citate. Este vorba, în primul rând, de un astfel de izvor aflat în arhivele statului de la Budapesta⁹, fără de titlu, cuprinzând 199 de versuri. Recuperat din materialele de propagandă, confiscate de generalul Bucov, venit în Transilvania în scopul pacificării, cu orice preț, a românilor, manuscrisul a fost lesne datat, ante 1761. Referirea la existența unei fotocopii a documentului, în Biblioteca Centrală de Stat (Biblioteca Națională) nu s-a adevărit, cu toate insistențele depuse. Un efort de o nobilă colegialitate ne-a pus în posesia unui xerox al acestui prețios și semnificativ document¹⁰, fapt ce ne-a îngăduit, reconsiderări și puncte noi, asupra cărora vom reveni.

Cel de al doilea izvor transilvan cu versuri ale uciderii lui Constantin Brâncoveanu, se află în cartea scrisă, conform autografului de pe prima pagină: „de mâna lui Nicolae Olariu, februarie, 23 de zile, 1794”¹¹ sub titlul „Istoria lui Constantin Vodă Brâncoveanu, în ce chip s-au adevărat, miercuri în sâmbăta (sic.)”¹² cea mare de lângă Paști l-au luat”¹³ (anexa 1). Menționăm, aici, că textul conține versurile: „Bașnacheșul au strigat; și întâi pe Văcărescu au tăiat; și pe coconi că-i tăia; Constantin Vodă îi privea; și din dragoste au leșinat; și lui capul au tăiat” (fila 171, precizări ce nu se află în mss. 2150, nici în acela ajuns în arhivele din Budapesta, explicația constând în folosirea unui alt arhetip.

Punem acum, în circuit științific, o altă dovadă a percepției de către transilvăneni, al tragicului sfârșit al lui Constantin Brâncoveanu. O carte manuscrisă din fondul Bibliotecii Academiei F. Cluj (mss. 76) ce adună texte religioase și apocrife, având spre sfârșit (f. 160 și v.) partea de început a cronicii brâncovene, până la versul 76 (anexa 2). Este lesne de observat că acestea își continuau șirul, filele respective fiind sustrate. Copistul urmează rândurile, separarea versurilor făcând-o prin punctuația necesară. Titlul textului, nu este numai dintre cele mai vechi, mai lapidare, specifice cronicilor, dar față de cele din această categorie întâlnite, are în plus un cuvânt de distincție, titlul, în litere majuscule fiind: „Istoria

marelui Constandin B<râncoveanu> Vodă”. Grafia cărții este ordonată, egală, corectă, frumoasă, dezvăluind un priceput și talentat mânător al condeiului, al cărui nume nu întâziem să-l facem cunoscut, redând, autograful său căruia îi dedică o întreagă pagină: „Scri-am eu Costandin feciorul popii Costandin din Alămor”¹⁴. Anul domnului 1748 meseța în 30 de zile ale lui martie. Anul domnului 1748 C<ostandin> C<ostandin>”, autograf încheiat cu semnul de mare meșter (semnul infinitului), cu mândrie, sofisticat prin învârtire. Ne aflăm, iată, din ceea ce cunoaștem, în fața celui mai vechi datat, 1748, dintre manuscrisele ce conțin versuri din istoria lui Vodă Brâncoveanu, a unui copist, din cei mulți feciori de preoți, scos din anonim, Costandin feciorul popii Costandin din Alămor. Pentru a lega, pe firul vremii, receptarea în Transilvania a voievozilor de la sudul munților, să-l evocăm pe popa Oprea tot din Alămor pe care istoria l-a reținut în fruntea românilor din Ocna Sibiului, răscumpărând de la demolare, ctitoria, de aici, a lui Mihai Viteazul, printr-o taxă în avantajul bisericii calvine¹⁵. Este biserica pe care, un veac mai târziu, o va rectitorii Constantin Vodă Brâncoveanu.

Privite, în ansamblu, cele trei manuscrise transilvane, ce conțin, cronica în versuri a uciderii lui Brâncoveanu, se observă că fiecare dintre ele au la bază alte arhetipuri, create după altele curând sosite de peste munți. În discuția domnului cu boierii divaniți, după citirea firmanului, se constată prezentul istoric, direct al acestora la muștrările domnului: „toți boierii că plângea; foarte tare se jura; cum nu sântem vinovați; nici nimic amestecați” (mss. 76 din 1748). „Să știi Doamne adevărat; că noi nu sântem vinovați; iar – nștire de nefire; Dumnezeu ne va plătire” (mss. ante 1761, de la Budapesta). „Boierii se lepăda și prea tare se jura; noi nu suntem vinovați; nici nimic amestecați” (mss. 9 din 1794). Indirect este răspunsul boierilor în mss. 2150, de la Academia Română: „Boierii se lepăda; foarte tare se jura; cum că nu sânt vinovați; și nimic amestecați”.

În versurile copiate de Constandin din Alămor, găsim forma autentică a unor cuvinte, ulterior deformate. Astfel lumea trecătoare și înșelătoare „îi pribegcește” pre domni și pre împărați mari, în următoarele copii ajungându-se la forma: „îi prilisese” (mss. de la Budapesta; mss. 2150 de la Academia Română). Apropiat de arhetip considerăm a fi, în același manuscris din 1748, momentul

declanșării faptelor: „precum iată am privit; la Constantin Vodă ce au domnit; întru anul 26; bine se înrădăcina-se” (resimțindu-se relatarea martorului ocular)¹⁶. Interferența dintre un manuscris cu un altul (de la sud sau nord de Carpați) se constată de asemeni. Găsim astfel, în copia din 1748, versurile de mustrare a boierilor de către Domn: „dară nu destul v-am cinstit; boiari mari că v-am făcut”, care nu se află în mss. de la Budapesta, regăsindu-se însă, aidoma, în mss. 2150 de la Academia Română, apreciat a fi de la mijlocul sec. al XVIII-lea, după un arhetip ulterior pieirii, prin spânzurătoare, a lui Ștefan Vodă. Faptul era dedus din cuvintele Domnului când? „Pre Ștefan Vodă pedepsea”, Cuprinse în versurile „Să știi cu adevărat căci nici ție nu-ți va zăbovi; ci Dumnezeu îți va plăti”. Ștefan se dezvinovătea, cerându-și iertăciune: „Ci mă rog cu plecăciune; să am și eu iertăciune”. În mss. anterior anului 1761 (arhivele din Budapesta), precizarea lui Vodă, ca și cererea de iertăciune, lipsesc, Domnul: „pre Ștefan Spătariu îl blestema”, iar: „Ștefan Vodă se jura și din gură așa zicea; să știi Doamne adevărat; că eu nu sunt vinovat; iară știre de-m va fire; Dumnezeu îmi va plătire; Dumnezeu șade în scaun de judecată; și îmi va trimite plată”. Insistând asupra „istoricului” mss. de la Budapesta, vom adăuga împrejurărilor aflării acestuia, momentul confiscării, imediat după 25 iunie 1761. Fila 263, deci următoarea celor cu versurile (261–262), deține însemnări făcute la Sibiu, în 24 și respectiv 26 aprilie 1761, referitoare la anume preoți uniți din Boju (Cluj) și Râciu (Mureș) pe care sătenii, prin judecata satului i-au îndepărtat cu avuțiile lor. Faptele „se dau înștiințare lui Sofronie ca să facă mijlocire să se întoarcă cei necăjiți preoți la parofiile lor, fără de nici o pagubă, cât degrabă”, înștiințare dată în Sibiu în patru zile ale lui mai. Autorii Repertoriului manuscriselor de cronici interne, conform unor informații, îl numesc pe Călin Crăciun, drept scrib al versurilor ajunse la Budapesta¹⁷. Din analiza documentului (xeroxat) a filelor pe care acestea sunt înșirate, respectivul nume nu se întâlnește. Pe fila 183, sub însemnările la care ne-am referit mai sus, se află o altă notă privind felul injurios cu care au fost întâmpinați la Apahida (Cluj) de către un localnic, trimișii lui P<opa> Sofronie, anume Crăciun și Daniil: „cu mărturii destule”, nota purtând data de 25 iunie 1761. Grafia consemnării prezintă frapante asemănări cu aceea a versurilor, ceca ce îngăduie presupunerea că unul dintre aceștia,

Crăciun, este autorul întregului manuscris, ajuns în mâna lui Bucov, dintr-o cancelarie ecleziastică sibiană, imediat după 25 iunie 1761. Textul izvorului în discuție (anexa 3) după sublinieri deja făcute, se detașează de cel al mss. 2150, muntean, prin limpezimea și calitatea stilului, prin înșiruirea precisă și logică a faptelor, prin sobrietate. Vom aduce prin cele ce urmează câteva din argumentele probatorii. Domnul adresează și boierilor nu numai lui Ștefan Spătariu, precum în mss. 2150 mustrarea vânzării sale în scopul preluării scaunului domnesc: „dacă v-au fost de domnie; de ce nu mi-ați spus voi mie; eu să vă fi dăruit; cu pace să fiți domnit”. A doua zi după citirea firmanului, imbriorul a sosit la Curte nu singur, ci: „Cu mulți turci galilei mari, șapte mii de anaceri”. Precisă și impresionantă este redată părăsirea, Curtii domnești, de către Constantin Brâncoveanu: „Iară când fu zioa de joi mari; atun/cea mulți turci se adunară; și pre poartă îl scoate; și toată țara că și plângea; și din gură așa zicea; Dumne/zeu să se milostivească; în grabă să te învârtejești; și pre noi să ne mai domnești; căci pre cât ne-ai domnit; foa/rte bine ne-ai păzit”. Corect sunt relatate faptele de până la închiderea la Țarigrad, în Edicule: „în Giurgiu au zăbovit; până paștile au făcut; dacă Dunărea trecură; și turcii se veseliră; în Țeligrad îl duseră; și în Edef îl închiseră”¹⁸. După săvârșirea sacrilegiului tăierii capetelor de către gealat: „un alileu mare au ridicat; și-n mare i-au daruncat”.

În ajutorul puținătății, explicabile, a manuscriselor cu plângerea lui Vodă Brâncoveanu, stau dovezile cunoașterii și prelucrării lor. În 1813, preotul Pavel Popovici din Diosig¹⁹ a compus versurile intitulate: „Plângi neam românesc”, după refrenul, repetat, al acestora. Printre motivele uciderii lui Brâncoveanu: pizma; pâra boierilor, autorul adaugă și pe acela al apropierii Domnului de nemți (austrieci) în vederea înfrângerii turcilor²⁰. Aprecieri dar și previziune o conțin versurile: „Și n-o mai fi domni ca Constantin”. În 1816 popa Florea din Bertelan (azi Biertan, jud. Sibiu), așeza în fruntea creației sale: „versul preoților care rămân de soție” asemeni unui motto prelung, versuri din istoria uciderii lui Brâncoveanu²¹. Mulțimea pierdută a copiilor cu versurile acestui jalnic eveniment, circulația lor orală, explică pătrunderea acestora în folclorul transilvan. Două manuscrise târzii ajunse în Arhiva de Folclor, din Cluj: „Cântarc și vers la Constantin” din 1897; „Joc cu Constantinul din

istoria românilor”, copiat în 1933–1934, după un text din 1800, susțin realitatea faptului²².

Înainte de a deveni, prin jertfa sa, simbol al românilor de peste munți, Constantin Brâncoveanu le-a fost, domn, îndeaproape sprijinitor și oblăduitor, prin tot ceea ce, ce le-a fost explicându-se receptarea imediată și profundă, a tragicului său sfârșit, cu ecoul atât de prelungit peste veacuri, al acestuia, asemenea consecințelor în toată gravitatea lor.

În politica lui Constantin Brâncoveanu transilvănenii au constituit o permanentă preocupare, cu prisos vădită în faptele sale: îi sprijinea, le lua apărarea, le trimetea prompt tipograf și carte, zidar și zugrav, se implica în actul ctitoricesc, cu întregul sau ansamblu de semnificații istorice și artistice²³. Prin toate acestea se concretiza gândul Domnului de a construi o cultură unitară, cu profil național, atât de necesară împlinirilor politice. Nu vom dezvolta toate aceste domenii ci doar le vom puncta.

La 4 mai 1690 Constantin Brâncoveanu intervenea la principele Mihai Apaffi pentru ușurarea dărilor excesive ale iobagilor de pe moșia sa de la Sâmbăta, a căror plângeri: „Le-a ascultat nu cu puțină durere”²⁴. Se păstrează hrisoavele de danii și scutiri ale domnului pentru Mitropolia românească, din Alba Iulia; biserica Sf. Nicolae din Schei – Brașov din 2 mai 1698 și respectiv 20 noiembrie 1714 (1705), ultimul pentru scutirea viilor ce le deținea la Pitești.

Trimis în Transilvania, pentru revigorarea teascului bălgrădean, tipograful Ștefan Iștvanovici, aprecia astfel în cartea tipărită în 1699 (Chiriadodromion) ajutorul: „de la prealuminaatul a toată Ungrovlahia Io Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod carele nu cu puțin s-au arătat și pururea se arată”²⁵. Numita carte, o reeditare a Cazaniei lui Varlaam, a beneficiat de o largă cerință, oglindită în numărul mare de exemplare rămase până astăzi. În același an a ieșit din tiparnița bălgrădeană, prin strădaniile lui Ștefan, prima bucovină românească²⁶, a cărei importanță nu are nevoie de susținere.

Cartea românească, luminată în teascurile lui Brâncoveanu, la Buzău, Snagov, București, Târgoviște, trecea de îndată munții, ajungând pretutindeni în cele mai îndepărtate și izolate așezări, prin preoți, monahi, colportori, prin prezența însăși a transilvăneanului în orașul de reședință de pe Dâmbovița, dar și prin dărnicia Domnului și a boierilor săi. La biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului se nota, pe mineiul de februarie, pentru cele 12 mineie de

Buzău dăruite de Vodă Brâncoveanu: „după alte mile ce au făcut cu această cursă”²⁷. În 1692 aprilie 5, vel spătarul Mihai Cantacuzino îi trimitea părintelui popii Petru din Hudac (Mureș) un exemplar din Pravoslavnica Mărturisire (Buzău 1691), care păstrându-se, ne dezvăluie, peste vremi, nu numai relațiile dintre dregătorul muntean și preotul satului ardelean, dar și aportul acestuia în faima avută de școala de la mănăstirea Hudacului. Un minei de Buzău (1698) a ajuns la mănăstirea Toplița prin dania, din 1711, a lui Neagul vel căpitan za cazaci. Din mărturiile îndestulătoare ale prezenței în Transilvania a Apostolului (Buzău 1704) alegem spre menționare pe aceea ce atestă originea românească a satului Troscu (azi Rimetea, jud. Alba) și odată cu aceasta știrea despre biserica de lemn și înlocuirea ei cu cea de piatră, momente nesemnificate de alte izvoare.

În sprijinul românilor de peste munți, a legii sale, Constantin Brâncoveanu a tipărit înadins cărți speciale. Amintită deja, Pravoslavnica Mărturisire, a fost urmată, peste opt ani de Carte sau lumină (Snagov, 1699), din exemplarele rămase într-un număr însemnat, îl amintim pe acela ce evocă memoria obștii românești din satul Aldea (Harghita).

Primele tipărituri râmnicene au cunoscut, în Transilvania, multă prețuire, de-a rândul. Ne oprim, pentru exemplificare la cartea din Antologhion (1705) cu circulație pe Valea Nirajului, aflându-se, întâi, în stăpânirea lui popa Ioan din Sânlorinț (azi Lăurenii), de unde trece, în 1709, prin mărinimia lui Zaharia Baciul dascălul, la biserica de lemn din Iobăgeni (azi Valea, jud. Mureș). Pentru ceea ce a însemnat carte de la sudul munților, în știința de carte românească, în dorința învățării acesteia, vom alege două titluri râmnicene într-o singură legătură și anume intitulată Antologhion și octoih (Râmnic 1705–1706) pe care o mamă a dăruit-o fiului ei (Mihai din Popești, Cluj), în 1711: „când au fost grămătic”.

Sfârșim semnalările cărții lui Constantin Brâncoveanu, prin amintirea singurului exemplar din Ceaslov (1709) cu circulație în sate covășnene purtat fiind, asemeni unui talisman, de popa Toma din Zagon și popa Dumitru din Arcuș, în temnița de la Turia, în care se afla, după propria mărturie: „cu fiarele de picioare pentru credința noastră”.

În cronică sa, Radu Logofăt Greceanu, relatează, astfel, construirea bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș: „Pentru că neavând creștinii de acolo biserică trimis-au la Măria Sa cu multă rugăciune

ca să le facă o biserică și neapărându-se Măria Sa de un lucru dumnezeiesc ca acesta, stătut au bucuros după rugăciunea lor și au trimis de am făcut biserică mare și frumoasă”. Dăinuitoare: „această sfântă și dumnezeiască biserică a răsăritului, Io Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod domnul și oblăduitorul”, după slava inscripție au făcut: „la anul de la spășenia lunii 1697, la al zecelea an al domniei sale”, cronică și monumentul însuși pecetluind rolul de ctitor al iubitului Domn în Transilvania. Pentru a se putea sustine Constantin Brâncoveanu face danii acestei biserici, precum venitul vămii de la Rucăr și Dragoslavele (17 octombrie 1699).

Din același gând și cu aceeași dragoste a înălțat Brâncoveanu, și biserica Sf. Arhanghelii din Ocna Sibiului, astăzi valoros monument istoric. Ambele ctitorii înfățișează planul de veche tradiție bizantină, dreptunghiular, cu altarul decroșat, poligonal la exterior și semicircular la interior, plan bine conturat în arhitectura muntenească încă din prima jumătate a sec. al XVIII-lea și care va fi hotărâtor în evoluția, ulterioară, a celei din Transilvania. Odată cu tipologia, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu, aduce și plastica decorativă a fațadelor, după modelul celei de la sud de munți.

Pentru biserica mănăstirii de la Sâmbăta de Sus, ce înlocuia un lăcaș în lemn al strămoșilor săi, săvârșită, cert, în 1700, Constantin Brâncoveanu a reluat planul treflat, al Cozii, Voditei și Tismanei, din sec. al XIV-lea. Rolul mănăstirii Sâmbăta de centru ierarhic al spiritualității românești, în sudul Transilvaniei; a fost adesea subliniat.

La Poiana Mărului a înălțat biserică Vodă Brâncoveanu, în jurul anului 1701, existentă, dar radical transformată, iar de numele Doamnei Marica se leagă al aceleia dispărute de la Berivooi Mari.

Prin biserici transilvane sau prin colecții de bunuri patrimoniale, se regăsesc icoane, răzlețe e drept, ce atestă pictura zugravilor din Școala de la Hurez. Ar fi de mare importanță ca toate acestea să fie, cândva, supuse unei cercetări serioase și repertoriate, de sine stătător.

Biserica Brâncovenilor din Bungard (Sibiu) și-a pierdut, total, înfățișarea, dar amintirea podoabei sale murale o păstrează vie tâmpla ce i-a dat strălucire, aflată acum în capela Institutului teologic din Sibiu.

Dacă activitatea transilvană a zugravului Iosif Ierodiaconul se leagă de Alba Iulia, aceea a generațiilor de artiști, Preda, este teaurizată în biserica Sf. Nicolae din Făgăraș. În 1699 Preda realizează frumoasa tâmplă a ctitoriei brâncovenești, iar în 1708, fiul acestuia, „Preda sin Preda zugrav ot Dolgopole (Câmpulung), în fruntea unei echipe de meșteri, execută pictura murală a naosului și a altarului.

Sub influența zugravilor lui Brâncoveanu s-au format meșteri locali, faptul constituind rădăcinile înfloririi pe care pictura românească din Transilvania a cunoscut-o pe mai mult de un secol și jumătate.

Reluăm spusa că doar vom puncta prezența lui Constantin Brâncoveanu în Transilvania. Doar atât am făcut.

Revenind asupra istoriei în versuri a uciderii Domnului, ne oprim asupra momentului anterior decapitării, când fiii își întreabă tatăl: „Ce vom face tăculiță” iar drept răspuns: „Vodă dulce îi sărută; și din gură îi mângâia; Nu vă fiilor spăimântareți; Ci pre Dumnezeu rugareți; puținea muncă vom lua; Și Dumnezeu din ceriu ne va încununa”. În calendarul Bisericii Ortodoxe Române, ziua de 16 august este închinată sfinților martiri: Brâncoveanu, Constantin Vodă, patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu, Matei și sfetnicului Ianache” după previziunea cuprinsă în versul: „în veci se vor pomeni”.

Note

1. I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, secolele XV–XVIII, privind istoria românilor*, Ed. Acad., București, 1963, p. 179–182; *Cronici și povestiri românești versificate (secolele XVII–XVIII)*, Ed. Dan Simonescu, București, 1967, p. 55–60 (Lucrările fac referințele de rigoare la bibliografia temei, cf. p. 182 și respectiv 60).
2. Face excepție mss. 1344 de la Acad., copiat în 1797, cărturarul specificând în titlu, că respectiva relatare a fost scrisă în 1730: „Istoria Mărici sale lui Constantin Vodă Brâncoveanu din București care s-au scris 1730”, desinitul fiind: „Îndestulată di toate; și de Domn n-avui parte; s-au făcut acest corban; în vreme de ramazan.”

(cf. *Cronici și povestiri*, p. 56; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 180).

3. Acad. Rom., mss. 1344 (de la 1797); 4730 (din Moldova, mijlocul sec. al XIX-lea); mss. 21 (de pe la 1857): Biblioteca Națională, mss. 4256 sau 4257 (de la sfârșitul sec. al XVIII-lea –ante 1 iulie 1802) cf. *Cronici și povestiri*, p. 56–57; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 179–181.
4. *Cronici și povestiri românești*, p. 60–66.
5. *Ibidem*, p. 56; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 180.
6. *Ibidem*, p. 181; A.I. Elian, Eminescu și vechiul scris românesc, în „Studii și cercetări de bibliologie”, 1955, I, p. 148.
7. După nume poate fi transilvănean.

8. *Cronici și povestiri*, p. 57; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 180–181.
9. *Fond Erdélyi Levéltár. Gubernium Transilvaniae. Comisia aulică în politică*, fasc. VI doc. nr. 345, anexa 9, p. 261–263; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, p. 182; *Cronici și povestiri*, p. 57–58 (informațiile despre manuscris fiind obținute de la profesorul Bakos Ferenc și arhivistul Trocsani Zsolt din Budapesta).
10. Dr. Susana Heitel, mergând la Budapesta în primăvara acestui an, 2001, pentru a se documenta în tema preocupărilor sale științifice, ne-a îndeplinit această cerință pe care am îndrăznit să i-o exprim. Îi mulțumesc.
11. O mână îndemânatecă ce vădește ușurință la scris.
12. Săptămâna.
13. Acad. Rom. F. Cluj, fond Blaj, mss. 9; NICOLAE COMȘA, *Manuscrise românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 22. În mss. 9 textul versurilor este inserat al 12lea din 15, marea majoritate constituind-o întrebări și răspunsuri precum „Întrebări și răspunsuri den sfânta și marea săptămână a Paștilor”; dar și: „Pentru sfârșitul lumii” sau „Din minunile Sf. Nicolae”.
14. Acum sat în comuna Loamneș, jud. Sibiu.
15. NICOLAE IORGA, *Istoria bisericii românești*, I, București, 1929, p. 223.
16. În celelalte mss. versul este: „Întru anii 26; bine să înrădăcinase”.
17. I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 182.
18. Versurile corespunzătoare acestora din mss. 2150: „Și din București ieșea; drumul Giurgiului apuca; și dacă turcii Dunărea îi trecură; ei mai mult se veseliră; și în Giurgiu au zăbovit; până Paștele au făcut; și în Țarigrad l-au dus; și în Edicule l-au închis” (cf. *Cronici și povestiri*, p. 64).
19. Sat – comună, jud. Bihor.
20. *Cronici și povestiri*, p. 67–68; Anuarul Institutului de Istorie Națională, V (1928–1930), Cluj, 1930, p. 461–462.
21. Acad. Rom. F. Cluj, mss. rom. 122, f. 5 - 6.
22. ION MUȘLEA, *Cântare și vers la Constantin. Sfârșitul lui Brâncoveanu în repertoriul dramatic al minerilor români din nordul Transilvaniei*, în „Studii de istorie literară și folclor”, Cluj, 1964, p. 21–61; *Cronici și povestiri*, p. 59–60.
23. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Cititorii ale voievozilor de la sud de munți în Arhiepiscopia Sibiului*, în „Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie”, Sibiu, 1981, p. 163–186; Idem, *Rolul zugrăvirilor de la sud de Carpați în dezvoltarea picturii românești din Transilvania (sec. al XVII-lea – prima jumătate al sec. al XIX-lea)*, în „S.C.I.A.”, tom 31, 1984; Idem, *Carte, artă și istorie în Transilvania secolului al XVIII-lea. Un capitol al difuzării culturii brâncovenești*, în „S.C.I.A.”, tom 36, 1989, p. 39–52; Idem, *Prezența cărții vechi românești în sud-estul Transilvaniei. Semnificații istorice*, în „Angustia”, I, 1996, p. 141–148.
24. HURMUZAKI–NICOLAE IORGA, *Documente*, volum XV2, București 1913, p. 1534.
25. I. BIANU, NERVA HODOS, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1898, p. 375–377.
26. *Ibidem*, p. 375–377.
27. CANDIT C. MUSLEA, *Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, vol. I (1292–1742), București, 1943, p. 272–274.

Anexa 1

Academia Română, F. Cluj - Napoca
Fond Blaj, mss. rom. 9

„Istoria lui Costa / ndin Vodă Brâncoveanu / în ce chip sau adevărat / Miercuri¹ în sâmbătă² cea / mare de lângă Paști / l-au luat”.

O pricină minunată / auzită în lumea toată pre / cum iată că vedem și cu ochii / priveghem, din ceput și / din vecie, precum și cartea ne / scrie cuvântul ce-l tipă / rit carele iaste adevărit / că lumea iaste înșelătoare / (f. 155)³.

Care din voi m-au vicle / nit și fără veste m-au / vândut, de Dumnezeu nu va / ți temut tiranilor m-ați vândut cum de / mine vă îndurați din / țară mă înstrăinați. / Domnul să vă facă dreapta / te după a voastră stră / mbătate. Boieri să le / păda și prea tare să / jura, noi nu sântem / vino-vați nici nimic / amestecați. Atuncea / Vodă să sculase și lor / că le grăise, faceți dar / cum v-au poruncit / (p. 159).

Că eu sânt ca și un gătit / Din spătarie că au eși / t și duple Doamna că / au trecut, și el că / au poruncit coconii că / au venit, atuncea Vodă / lăcrăma și pre Dumne / zeu ruga și așa au grăit: oh rea furtu / nă ne-au gonit o furtu / nă tirănească, care va să ne prăpădească; și / el tare că ohta și / lumea că defăima și / atuncea D<oa>mna că plă / gea și cu mare jale / suspina (p. 160).

Bașnacheșu au strigat / și întâi pre Văcărescu au / tăiat și pre coconii că-i / tăia Costandin Vodă îi pri / viea și din dragoste au leșinat și lui capul / i-au tăiat; Când D<oa>mna că / auzit, rea furtună / o au lovit și / a tre<ia> zi s-au / pomenit / amin.

Nicolae Olariu (semnătură autograf): un desen în forma unei cupe florale (p. 171).

1. În alte mss. – joi
2. sic – în săptămâna
3. Respectăm paginația originală

Academia Rom., F. Cluj - Napoca
Mss. rom. 76, f. 160 si 160 v.

Istoria marelui Costantin B<râncoveanu>
Vodă

O pricină minunată din ceput în lumea toată: / din ceput din vecie precum și carte ne scrie: cu / vântul cel tipărit carele iaste adevărit: că în / că e lumea trecătoare și încă foarte înșel / ătoare: ce face și amăgește și tot așa îi p / ribegește: pre domni și pre împărații mari și / pre care sânt mai tari: de vorbesc de avuție și să / țin în sumeție: ca când n-ar avea nici o moarte și / într-un ceas le lasă toate: precum iată am privit / la Constantin Vodă ce au domnit: într-u anul 26 / bine se înrădăcinase; totodată se sculară / și dușmanii că-l luară: din scaun din București / ia să-mi sezi și să-mi privești: de acest dom / n mare și bogat în ce felu sau adevărat (f. 160).

Adevărat cum tiranul de împărat: un agăr (un agă – n.n.) mare și-au / mânat: și cum el au sosit fără de veste l-au lovit / și încă spune cu urgie cuvinte de mazilie; Pre / boiari tare că îi striga toți la dânsul să se strân / gă ca fermanul să-i citească și porunca să în / plinească: când fermanul citea toți boiarii că plân / gea; că așa lor le porunceau pe Constantin Vodă să-l dea: / cu fiii cu ginerii și toți credincioșii unde Vodă auzi / se: foarte mulți se scârbise: pre boiari că-

i întreba / și prea tare că-i muștra care din voi mă vicleniră fă / ră veste mă vândură: dar nu destul v-am cinstit bo / iari mari că v-am făcut: cum de mine vă îndura / ți: din țară mă înstrăinați: Domnul va face dreapta / te pentru a voastră răutate: toți boiarii că plâng / ea foarte tare se jura cum nu sântem vinovați nici ni / mic amestecați: Constantin Vodă și-au grăit face / ți dară ce v-au poruncit: că eu sunt ca și un gonit: în spă / tărie că și ieșisă; despre Doamna că trecuse: atunci Doamna că plângea cu glas tare se jelea: și toate c / ă le sfârșise pentru amar ce le sosise: și <conconii> / începură cu glas tare și cu gură: oh amară <primăvară> / cum ne iau turcii din țară: lipsindu-ne de domnie și ne / duc în grea urgie: că acest foc ce ne gătește nu spre / bine (f. 160 v.).

Scri-am eu Costandin fecio / rul popii Costandin din Alămor anul Domnului 1748.

Mesița în 30 de zile / ale lui martie / anul Domnului 1748.

C<ostandin> C<ostandin>

C<ostandin>

B<asarab>

(pe o filă întreagă a cărei numerotație nu se poate afla din pricina stării de conservare).

Arhivele statului de la Budapesta. Fond Erdélyi Levéltar

„O pricină minunată
auzită în lumea toată;
auzită din vecie:
precum și cartea ne scrie
Cuvântul cel tipărit:
Care iaste adevărit
Cum că lumea-i înșelătoare:
Și e foarte trecătoare:
Defaimă și amăgește
Și pre toți îi prilișește:
Pre împărați și pre domni mari!
Și pre cari sunt mai tari:
Că-i orbere (orbesc - n.n.) din avuție:
Și să țin în sumeție:
ca când n-ar avea moarte; Și în-

tru ceas le lasă toate:
Precum iată ce-am privit:
Constantin Vodă ce-au domnit
Întru anii 26: Bine să înrădăci-
nase:
Mulți dușmani au câștigat
Toți odată s-au sculat
Și din scaun îl luară
Din scaun din București
Ia să-mi șezi și să privești
La domn marc și bogat
În ce chip s-au adevărat:
Că tiranul împărat; un <a>gă
mare și-au mânat:
Și cât el că și-au sosit

Fără de veste l-au lovit:
 Și spune cu urgie
 Cuvinte de mazilie
 Și pre toți boierii strigă
 Toți la dânsul să se strângă:
 Ca fermanul să-și cetească
 Și porunca să și plinească
 Când fermanul că și citea
 Toți boierii că și plângea
 Ca și lor le poruncea
 Pre Costandin Vodă să-l dea:
 Cu fiii, cu ginerii: și cu toți
 credinceri:
 Dacă vodă că auzi foarte
 mult că să scârbi
 Și din gură așa grăii:
 Care din voi mă vicleniră
 Fără de veste mă vândurăți
 (f. 261 coloana dreaptă)
 Cum de mine v-ați îndurat:
 Din țară m-ați străinat
 Cum de Dumnezeu nu v-ați temut
 Tiranilor m-ați vândut;
 Dacă v-au fost de domnie
 De ce nu mi-ați spus voi mie:
 Eu să vă fii dăruit: cu pace
 să fiți domnit:
 Boierii tare să jura: și
 Din gură așa zicea
 Să știi Doamne adevărat:
 Că noi nu suntem vinovați;
 Iară-n știre de nefire
 Dumnezeu ne va plătire:
 Iară Vodă din gură așa le grăi
 Faceți dară ce v-au poruncit:
 Că eu sunt ca și un lipsit;
 Din spătarie că și ieșise
 Despre Doamna că și trecuse:
 Și când Doamna că-l văzuse
 Atuncea toate le sfârșise
 Pentru amar ce le sosise
 Iară coconii începură : toți
 glasuri și cu gură:
 Oh, amară primăvară: cum
 ne i-au turcii din țară:
 Lipsindu-ne din domnie: și
 ne duc în grea urgie;
 Acest foc ce ne gonește: nu spre
 bine se însoțește:
 Iară cocoanele dacă ș-auziră
 Toate la Curte veniră;
 Și pre rând în casă că și intra
 Și din gură așa zicea:
 Voi taică vă-străinați
 Cu dușmanii ne lăsați

Iar când fu a 2 zi;
 I<m>briorul că și sosi:
 Cu mulți turci galilei mari
 Sapte mii de anaceri (ieniceri - n.n.)
 Și cât ei că ș-au sosit: la
 b<o>ieri au poruncit:
 Toți boieri la ei să vie
 Domni dintr-înșii să le puie:
 Când boierii se strânsese; pre
 Stefan spătariu îl alese
 (f. 261a, coloana din stânga)
 Și la Curte îl alese
 Domn mare îl puse
 Stefan Vodă și-au intrat
 Tocma în casa cea
 desfat:
 Boierii pre rând în casă că și intra
 Și mâna îi săruta:
 Și de aici că și ieșea
 La Costandin Vodă se ducea
 Costandin Vodă le grăia:
 Pre Stefan spătariu îl bles-
 tema: Și din gură așa
 grăia; Cum de mine te-ai
 îndurat: din țară m-ai străinat
 Cum de Dumnezeu nu te-ai
 temut: tiranilor m-ai
 vândut:
 Dacă ți-au fost ție de domnie: de-
 ce nu mi-ai spus tu mie:
 Eu să-ți fi dăruit: cu pace
 Să o fi stăpânit;
 Stefan Vodă se jura: și
 Din gură așa zicea:
 Să știi Doamne adevărat
 Că eu nu sunt vinovat:
 Iară știre de-m va fire; Dum-
 nezeu îmi va plătire;
 Dumnezeu șade în scaun de jude-
 cată și îmi va trimite plată
 Iară când fu zioa de joi mari: atun-
 cea mulți turci se adunară
 Și pre poartă îl scoate
 Și toată țara că și plângea
 Și din gură așa zicea: Dumne-
 zeu să se milostivească
 Cu milă dumnezeiască:
 În grabă să te învârtejești
 Și pre noi să ne mai domne-
 ști
 că pre cât ne-ai domnit: foa-
 rte bine ne-ai păzit
 În Giurgiu au zăhovit; până Pa-
 știle au făcut
 Dacă Dunărea trecură:

Și turcii se veseliră:
În Teligrad îl duseră
Și în Edef îl închiseră;
(f. 261a, coloana din dreapta)
Avuție lui cea de mulți
ani: Toată o luară cei doj-
mani
Atunce vreme și-au găsit
Și mai mult că l-au pârât
La Bosta: pașă: au poruncit
Tot postul Sântă Mării
Mari: că l-au muncit;
Iar când fu zioa de Sân-
tă Măria Mare; frică și
cutremur mare
Că împăratul porunci:
Pre Costandin Vodă îl găti:
Cu coconii împreună; să-l ducă
prin grădină:
Prin grădina împărătească: ca
împăratul să și privească:
Dacă Vodă ș-auzi: foarte
mult că se scârbi:
Și din gură așa grăi:
Oh păgâne și spurcate
Cum ne tai fără dreptate:
Cu ce suntem vinovați:
De perim nejudecați:
Măcar fiu eu și vinovat:
Dară coconii ce ți-au stricat:
Fac din cer să se aprinză
Și pre păgâni să îi cuprindă
Cu sabie îngerească: pre toți
să-mi și prăpădească:
Iară coconii că și ofta: și
Cumplit își suspina:
Atuncea nașterea își blestema

Și striga cu umilință:
Ce vom face tăiculiță:
Că vom să ne pristăvim
Și din lume ne lipsim:
Vodă dulce îi săruta: și din gură
îi mângâia
Nu vă fiilor spăimântăreți
Ci pre Dumnezeu rugareți
Puținea muncă vom lua: și
Dumnezeu din ceri ne va încununa;
Atuncea gealatul: le-au luat:
pe rând, capul le-au tăiat:
Un alileu mare au ridicat;
Și în mare i-au daruncat
(f. 261, coloana din stânga)
Iară Doamna dacă și-au aflat:
Ea aici îndată au leșinat:
Cutremur mare ce o lovise:
Și din fire că-și ieșise;
A 3: zi se trezi: și din gu-
ră așa grăi:
Oh! Pahar ce am băut: tot
trupul mi-am otrăvit
Cum dușmanii ce ne vân-
dură: cu Iuda se împotrivi-
ră: cum tot Teligra-
dul să mira:
Cum un taică cu fii că s-au
tăiat: numai într-un ceas de
zi: în veci să vor pomeni:
Ia vezi lumea cea bogată;
Cătu-i întru tot deșartă:
De acum până în vecie: mila
Domnului să fie
Amin.
(f. 262)

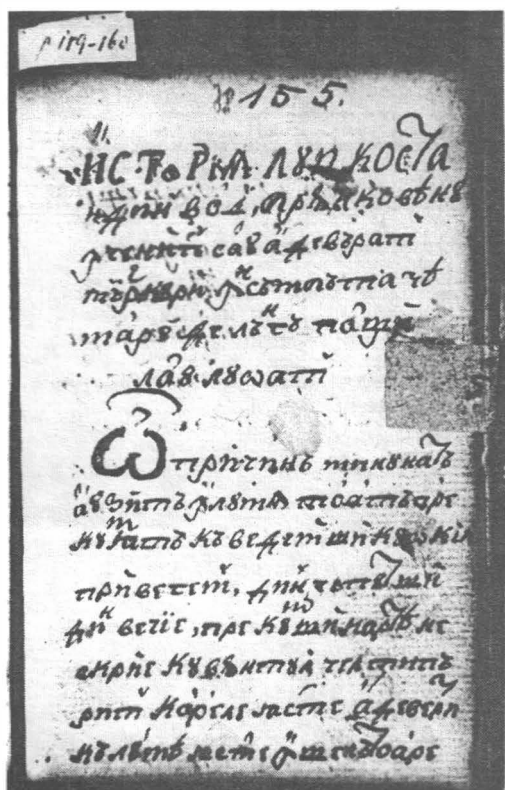

Fig. 1 – Fila de început a istoriei lui
Constandin Brâncoveanu (Bibl. Acad. Rom.
F. Cluj Napoca, mss. 9, f. 155)

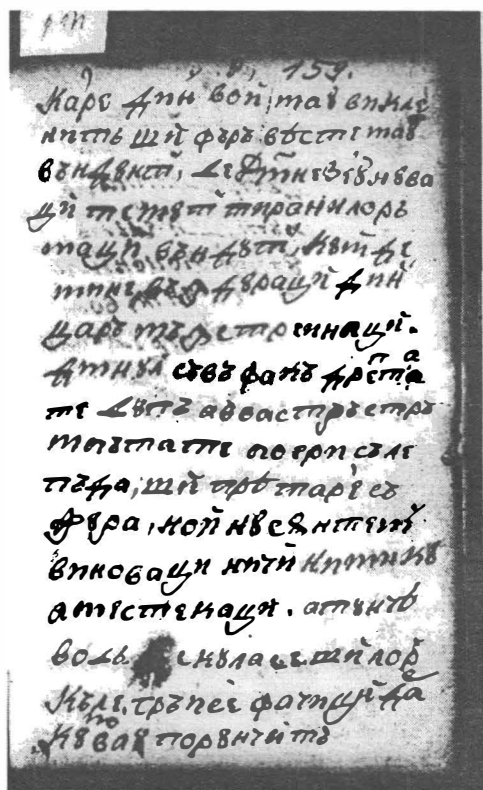

Fig. 2 – Fila de început a istoriei lui
Constandin Brâncoveanu (Bibl. Acad. Rom.
F. Cluj Napoca, mss. 9, f. 159)

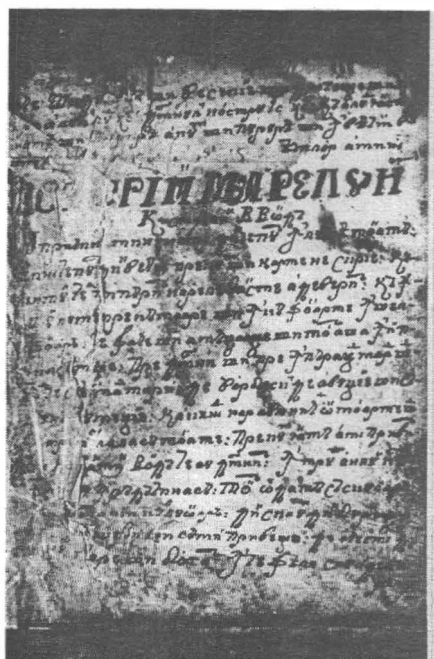

Fig. 3 – Istoria Marelui Constantin Vodă
(Acad. Rom. F. Cluj Napoca, mss. 76, f. 160)

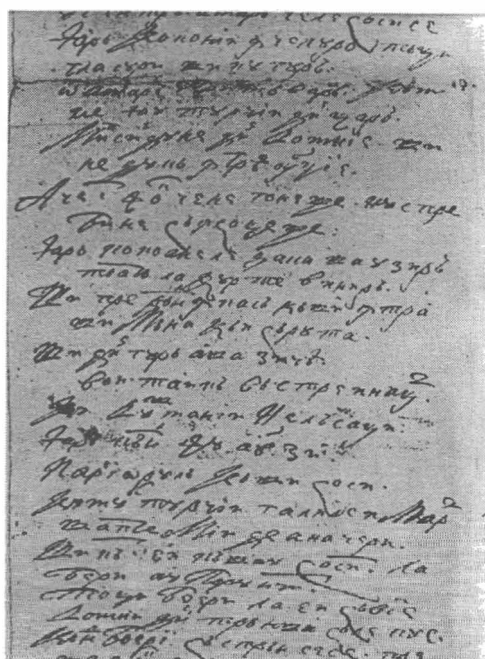

Fig. 4 – Idem, Semnătura autografă a lui
Constandin din Alâmor

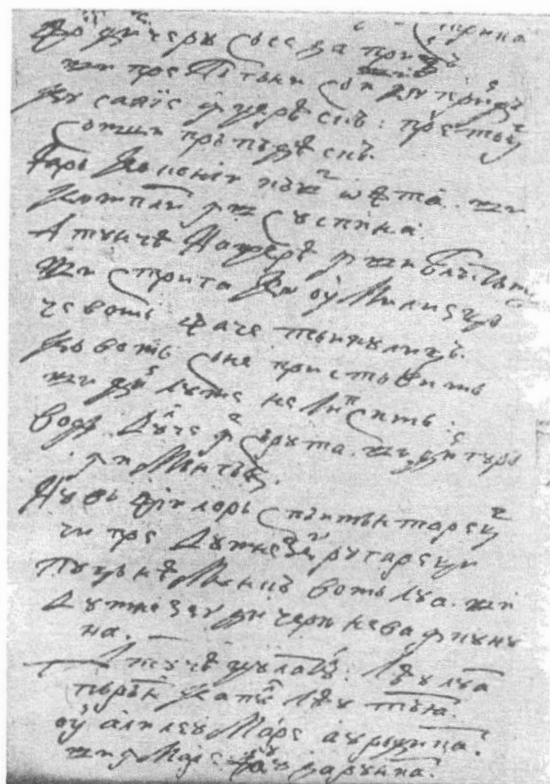

Fig. 5 – Mss. din Arhivele de la Budapesta
(f. 261a, coloana dreapta)

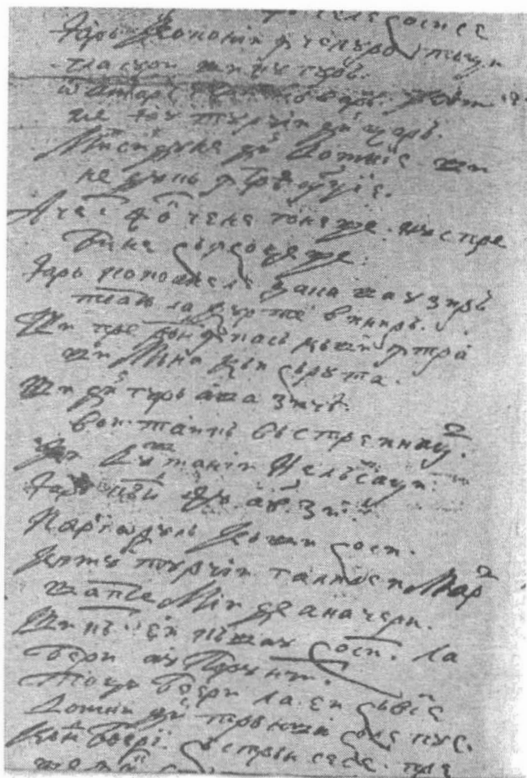

Fig. 6 – Mss. din Arhivele de la Budapesta
(f. 261a, coloana stângă)

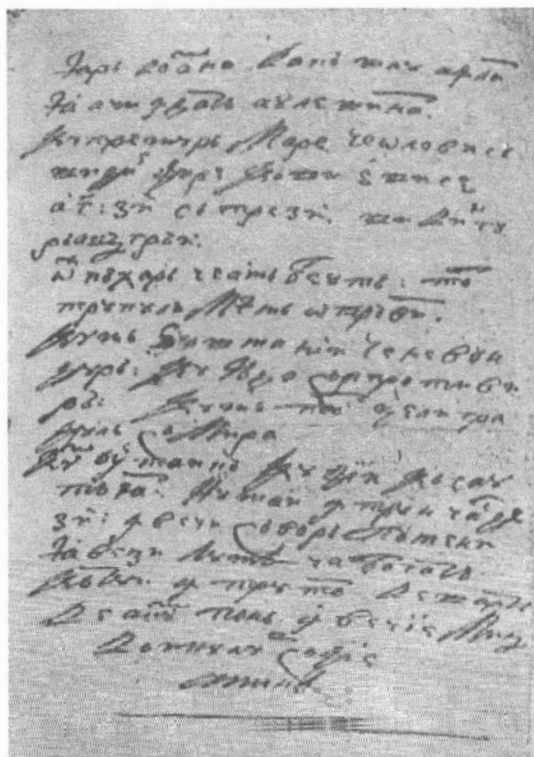

Fig. 7 – Mss. din Arhivele de la Budapesta
(f. 262)

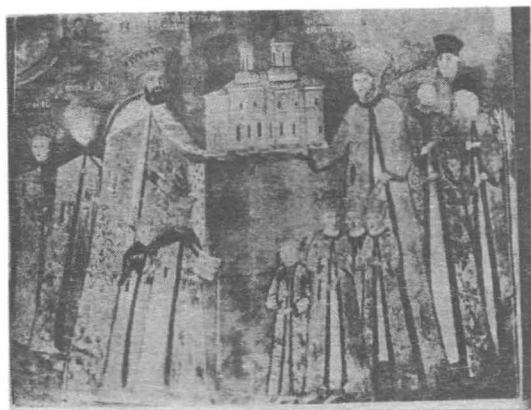

Fig. 8 – Mss. din Arhivele de la Budapesta,
Înstăinare din 25 iunie 1761

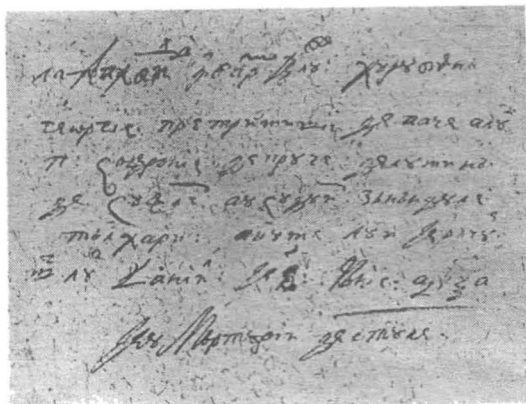

Fig. 9 – Familia lui Constantin Vodă Brâncoveanu în
pictura de la Hurez (tabloul votiv ctitoricesc)

Abstract

The weeping of Constantin Vodă Brâncoveanu in Transylvania

The tragic historical moment when Constantin Voda Brâncoveanu his sons and his counselor Ianache Vacarescu were killed without a trial and without justice on the 15th of August 1714 was transposed into verse by a contemporary.

The original archetype was reproduced in all the Romanian regions. Several variants, which taken in a century and a half, originate in this archetype, its essence setting down in the folklore and the customs, especially in Transylvania where C. Brâncoveanu, the ruler of the Romanians, become their symbol in the fight for their forefather's law.

Ioana Cristache-Panait
Cercetător, Dr., Institutul de Istoria Artei
București, Calea Victoriei, nr. 196
Tel. 01/4131979 (domiciliu)